

**Visies van gelovigen en van niet-gelovigen
op de actuele situatie van
de katholieke kerk in Vlaanderen.**

Een analyse vanuit de sociale psychologie van groepsprocessen.

Norbert Vanbeselaere,
Centrum voor Sociale en Culturele Psychologie, K.U.Leuven

m.m.w. van Charlotte Coenen, Anke Van Dueren, Bart Duriez , & Jos Feys

Mededeling op **Kerk in Beweging**, Colloquium voor wie gelooft in de toekomst
Organisatie: IPB ism. de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, K.U.Leuven

Leuven, 10 december 2011

Inleiding

De reacties van gelovigen en van niet-gelovigen op de actuele situatie van de Vlaamse katholieke kerk zullen bestudeerd worden vanuit de sociale psychologie van groepsprocessen. Ik ga er dus van uit dat zowel gelovigen als niet-gelovigen in Vlaanderen zichzelf beleven als leden van aparte sociale groepen, dat de leden van deze twee groepen daar ook emotioneel bij betrokken zijn (ze ervaren positieve en/of negatieve emoties – bv. angst, misprijzen, trots, bewondering, woede, medelijden, etc- ten aanzien van hun eigen en de andere groep) en dat ze een min of meer uitgesproken idee hebben over hoe zowel de eigen als de andere groep maatschappelijk beoordeeld wordt (heeft de eigen groep meer of minder maatschappelijk aanzien en prestige dan de andere groep). Van zodra deze groepslidmaatschappen en de daarmee samenhangende emoties en waarde-oordelen voldoende sterk zijn, wordt het zelfbeeld van de betrokken groepsleden daardoor beïnvloed. Zowel de kenmerken die aan hun groep worden toegeschreven als het maatschappelijk aanzien van de groep waar ze lid van zijn stralen immers af op de individuele leden van die groep met als gevolg dat een saillant groepslidmaatschap een vrij sterke invloed heeft op het zelfbeeld van de groepsleden. Dat is dan ook de reden waarom groepsleden vaak zo heftig reageren wanneer ze het gevoel hebben dat hun groep wordt aangevallen.

Vooraleer ik deze sociaal psychologische groepstheorie verder uiteenzet, moeten we ons eerst afvragen of zowel de gelovigen als de niet-gelovigen in Vlaanderen zichzelf beleven als leden van onderscheiden sociale groepen en of ze zich daar zowel emotioneel als gevoelsmatig bij betrokken voelen.

Vormen gelovigen en niet-gelovigen sociale groepen? Een schets van relatief recente maatschappelijke evoluties.

Het is zeker niet overdreven om te stellen dat de katholieke kerk in Vlaanderen momenteel in de hoek zit waar de klappen vallen. De recent aan het licht gekomen schandalen rond seksueel misbruik zijn daar zeker niet vreemd aan maar de neergang van de kerk was toch reeds langer aan de gang. Tot in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw waren de kerk en de gelovigen alom tegenwoordig in de Vlaamse maatschappij. Een grote meerderheid van de bevolking, zeker op het Vlaamse platteland, was sterk betrokken op en verbonden met de parochie waar ze woonden. De religieuze diensten werden door veel mensen trouw bijgewoond, de kerkelijke richtlijnen werden niet (toch alleszins niet publiekelijk) in vraag gesteld, en de parochiepriesters waren mensen naar wie geluisterd werd. De priesters, bisschoppen en oversten van religieuze congregaties waren mensen van aanzien die niet alleen via hun moreel gezag maar ook via echte machtsposities veel invloed hadden op het maatschappelijk reilen en zeilen. De katholieke kerk had een vrij sterke controle op een groot deel van het onderwijs en van de sociale en verzorgingssector, er waren banden met politieke partijen, met vakbonden en middenstandsorganisaties, en met een deel van de pers. Op die manier waren er veel kanalen beschikbaar om de sterke maatschappelijke positie van het katholieke geloof en van de kerk uit te bouwen en in stand te houden. De katholieke kerk en de gelovigen waren op dat moment dan ook de dominante maatschappelijke groep met een groot maatschappelijk aanzien.

Vanaf de tweede helft van de jaren zestig is die gunstige maatschappelijke positie verrassend snel totaal veranderd. Vanaf dat moment zijn er veel priesters en religieuzen uitgetreden terwijl er tegelijkertijd een sterke daling was van het aantal jongeren dat een priesteropleiding of de vorming in een religieuze congregatie startte. Op enkele tientallen jaren tijd evolueerde men van parochies met een pastoor en met een of twee onderpastoors (later medepastoor genoemd) naar een toestand waarbij één priester op meerdere parochies voor de religieuze diensten moet instaan. Terwijl de beleids- en directieposities in scholen en in sociale en verzorgingsinstellingen tot dan toe in handen waren van priesters en religieuzen, moet men die posities nu meer en meer in handen geven van leken. Heden ten dage ziet men zich soms zelfs genoodzaakt om die instellingen in aparte VZW's onder te brengen omdat de betrokken congregaties niet langer bij machte zijn om de praktische organisatie op zich te nemen. De maatschappelijke positie van de katholieke kerk stond en staat onder grote druk en neemt zelfs nog altijd verder af.

Maar er was niet alleen een sterke afname van het aantal priesters en religieuzen. Ook bij de gelovigen was de afname spectaculair. In Vlaanderen ging eind van de jaren zestig nog een duidelijke meerderheid van de bevolking (tussen 5 en 69 jaar) wekelijks naar de mis. Een studie van Hooghe, Quintelier en Reeskens, uitgevoerd in 2010, besloot met volgende stelling: “naar alle waarschijnlijkheid schommelt de reële kerkpraktijk in Vlaanderen rond de negen procent van de bevolking”. Ook de deelname aan overgangsrituelen (zoals doopsel, kerkelijk huwelijk en kerkelijke begrafenis) neemt duidelijk af. Dobbelaere (2006) toonde aan dat tussen 1965 en 2000 het aantal doopsels (berekend op het aantal levend geboren) daalde van meer dan 90% tot ongeveer 60%, het aantal katholieke huwelijksinzegeningen (berekend op het aantal burgerlijke huwelijken) daalde van ongeveer 85% tot 50%, en het aantal katholieke begrafenissen (berekend op het totaal aantal overledenen) daalde van 85% tot ongeveer 75%. En er is geen enkele reden om te veronderstellen dat deze dalende trends zich sinds 2000 niet langer zouden hebben doorgezet, eerder integendeel.

In de loop van de voorbije 40 jaar verloor de katholieke kerk bijgevolg haar zeer invloedrijke positie. Ze evolueerde van een zeer belangrijke en misschien zelfs de dominante maatschappelijke groep naar een minderheidsgroep binnen de Vlaamse samenleving die zelfs bij uitgesproken ethische dossiers (zoals euthanasie, abortus, homohuwelijk, de nieuwe medische en bevruchtingstechnieken) nog maar een beperkte invloed kan uitoefenen. Deze evolutie verliep niet alleen verbazend snel maar ook, alleszins tot nu toe, zonder al te grote spanningen en conflicten. Dat is merkwaardig voor zo'n ingrijpende maatschappelijke verandering. Ook Anne Provoost verwijst daarnaar wanneer ze in haar essay 'Bemide ongelovigen' schrijft: “Niet-gelovigen, de nieuwkomers op het veld, hebben hun positie min of meer ongestoord mogen bevechten. Het is van de tweede schoolstrijd midden vorige eeuw geleden dat er nog harde woorden zijn gevallen. De secularisatie verliep gezapig' (p. 7). Het verloop kan dan wel gezapig zijn geweest maar dat belet niet dat een zeer belangrijke maatschappelijke instelling zoals de katholieke kerk op een relatief korte tijd haar macht en invloed zeer sterk heeft zien afkalven en dat een groot deel van de gewone gelovigen die evolutie klaarblijkelijk zonder veel problemen heeft gevolgd. Dit doet wat denken aan wat Fernando Pessoa schreef: “Ik ben geboren in een tijd dat de meeste jongeren het geloof in God hadden verloren om dezelfde reden als de ouderen het hadden gehad – zonder te weten waarom” (Boek der Rusteloosheid, p. 13). Dit zou bijgevolg kunnen betekenen dat veel mensen niet echt bezig zijn met de vraag of ze al dan niet gelovig zijn. Indien dat het geval zou zijn, dan moeten we in feite ook concluderen dat we in het geval van gelovigen en niet-gelovigen niet over echte sociale groepen kunnen spreken.

Een dergelijke conclusie wordt door andere auteurs (o.a. Ysseldyk, Matheson & Anisman, 2010) met klem tegengesproken. Deze auteurs argumenteren dat het aangesloten zijn bij een religieuze organisatie en daarmee samenhangend het zichzelf omschrijven als een gelovige iets speciaal en uniek is. Het gaat immers om een organisatie en een zelfbeeld die gebaseerd zijn op een sacrale levensvisie die zin en betekenis kan geven aan het leven via een geloofssysteem dat door feitelijke vaststellingen niet in vraag kan worden gesteld. Een religieuze organisatie en een religieus zelfbeeld leveren daardoor een vaste grond en een gevoel van stabiliteit in een complexe en steeds maar veranderende wereld waardoor de gelovigen een gevoel van veiligheid en van zekerheid zouden ervaren. Het gevoel van veiligheid zou samenhangen met een sterk groepsgevoel, een uitgesproken gevoel van verbondenheid met geloofsgenoten en het zou dan meer concreet vorm krijgen via de met de religie verbonden instellingen en sociale netwerken die wederzijdse hulp en solidariteit centraal stellen. Het gevoel van zekerheid zou dan gebaseerd zijn op het geloof in een hogere, transcendente macht – bij de christenen neemt dat de vorm aan van geloof in een persoonlijke God – dat met vele anderen wordt gedeeld. Het is juist het gedeelde karakter van dat geloof dat in belangrijke mate voor dat gevoel van zekerheid zorgt: ‘als zo velen dat geloven, dan moet het wel waar zijn’. Een aanval op een religieus geloofssysteem bedreigt dan ook die gevoelens van veiligheid en van zekerheid en dat zou dan precies de reden zijn waarom met religie verbonden conflicten vaak zo hevig zijn.

Maar wanneer we de zopas geschetste visie ernstig nemen, dan rijst opnieuw de vraag waarom de katholieke gelovigen in Vlaanderen niet uitgesproken hebben gereageerd wanneer de invloed en het aanzien van hun organisatie zo sterk verminderde. Wanneer men lid is van een organisatie waar men zich verbonden mee voelt, dan wordt die organisatie normaliter ervaren als een sociale groep. Wanneer een dergelijke organisatie/groep er vervolgens duidelijk op achteruitgaat, dan ervaren de leden een gevoel van bedreiging en ze zullen dan ook acties ondernemen om die bedreiging af te wentelen en om de positie van de eigen groep/organisatie veilig te stellen. Maar dat is in Vlaanderen niet of toch zeker niet in een opvallende mate gebeurd. Dit zou men eventueel kunnen toeschrijven aan het feit dat de kerk en de gelovigen vanuit zo'n dominante positie vertrokken dat ze de beginnende secularisatie niet echt als een bedreiging hebben ervaren. Het uitgebouwde netwerk van maatschappelijke instellingen (scholen, verzorgingsinstellingen, socio-culturele verenigingen, mutualiteit, vakbond, etc.) bleef immers bestaan. Alhoewel veel mensen mentaal min of meer afhaakten, bleven de maatschappelijke structuren grotendeels intact. De secularisatie zou dan vrij gezapig verlopen kunnen zijn omdat veel mensen helemaal geen conflicten met die structuren wensten aan te gaan (hun belangen werden er immers op een voor veel mensen zeer bevredigende manier door behartigd) terwijl er vanuit die instellingen zelf ook geen of toch niet veel vragen werden gesteld omtrent het al of niet gelovig zijn van de leden. Dit alles had wel als gevolg dat er op het publieke forum nog maar weinig aandacht werd besteed aan de kerk en aan gelovig zijn. Al of niet gelovig zijn werd als een zuivere privé aangelegenheid beschouwd.

Deze relatief rustige situatie stond wel tijdelijk onder druk bij de stemming van de abortus wet en van de wettelijke regeling van euthanasie maar de ontstane deining kalmeerde al bij al vrij snel. De situatie werd echter veel sterker door elkaar geschud door de recente schandalen van seksueel misbruik. Deze misdrijven, begaan door kerkelijke gezagsdragers, en de manier waarop sommige daders daar publiekelijk mee omgingen, lokten een zeer sterke en zeer algemeen verspreide verontwaardiging uit. Het feit dat een aantal daders door verjaring aan bestraffing leek te kunnen ontsnappen, leidde bovendien tot uitermate sterke gevoelens van onrechtvaardigheid. Dit alles zorgde ervoor dat er zowel in de maatschappij als in de politieke

wereld een scherpe discussie werd gevoerd over de plaats die godsdienst en kerk in het publieke domein moeten of kunnen innemen. Deze discussie rond de maatschappelijke plaats van religie was echter al een tijdje aan de gang, vaak naar aanleiding van de aanspraken die de Islam maakt op erkenning en door de vragen van moslims om hun geloof ook in het publieke domein duidelijk te kunnen uiten en beleven. Omdat godsdienst omwille van verschillende redenen dus opnieuw maatschappelijke implicaties krijgt en bijgevolg niet langer als een loutere privé aangelegenheid kan worden beschouwd, worden ‘gelovige’ en ‘niet-gelovige’ opnieuw belangrijk als groepsidentiteiten. Zoals ook Anne Provoost (p. 24) schreef: “In stormachtige tijden zullen alle identiteiten worden aangescherpt”. En men hoort en leest inderdaad opnieuw uitspraken over ‘de’ kerk, ‘de’ gelovigen maar evenzeer over ‘de’ niet-gelovigen waarbij alle leden van beide groepen telkens over dezelfde kam worden geschoren. Maar uitspraken over ‘de’ gelovigen en over ‘de’ niet-gelovigen, hoe terecht of onterecht die uitspraken verder ook mogen zijn, wijzen er wel op dat gelovig en niet-gelovig opnieuw relevante sociale groepen geworden zijn. En wanneer men ziet welke heftige emoties er in de discussiefora en in de lezersbrievensecties van de Vlaamse kranten oplaaien telkens wanneer een kerkelijke gezagsdrager ethische standpunten inneemt of wanneer er nieuwe feiten in verband met misbruik of in verband met de daaraan gerelateerde juridische procedures aan het licht komen, kan men niet anders dan besluiten dat deze met religie verbonden groepslidmaatschappen niet alleen opnieuw relevant zijn geworden maar dat ze tevens aan de basis liggen van zeer uitgesproken emotionele reacties. Dit betekent meteen ook dat een analyse van de actuele situatie vanuit de sociale psychologie van groepsprocessen wel degelijk op zijn plaats is.

Gelovig en niet-gelovig als sociale zelfdefinities

Wanneer een persoon zichzelf omschrijft als een ‘gelovige’ of als een ‘niet-gelovige’ dan betekent dit dat men een positie kiest in een concrete maatschappelijke context. Via het aangeven van dat groepslidmaatschap maakt die persoon duidelijk dat hij/zij zichzelf ziet als gelijkend op anderen die zichzelf ook op die manier definiëren én dat men terzelfder tijd vindt dat men in een aantal belangrijke opzichten verschilt van mensen die zich anders definiëren. Het benadrukken van de gelijkenissen tussen alle leden van een groep is een gevolg van het feit dat de leden van een groep zeer vaak beoordeeld en behandeld worden op basis van de kenmerken die aan de groep als geheel worden toegeschreven. Of we het nu graag horen of niet, het is en blijft een feit dat we ons van veel groepen een algemeen beeld hebben gevormd. Dit algemeen beeld (= het groepsprototype) bevat een relatief groot aantal kenmerken die als typisch voor die groep worden beschouwd. Zo weet ik op basis van mijn eigen onderzoek dat Vlamingen de leden van hun groep als efficiënt, ondernemend, tolerant, niet verkwistend, bescheiden, zien. Naarmate ik mezelf sterker als Vlaming definieer en bijgevolg het daaraan beantwoordend groepsprototype onderschrijf, zal ik bij het vernemen dat iemand een Vlaming is, geneigd zijn om de kenmerken die volgens mij typisch zijn voor die groep ook aan die concrete persoon toe te kennen. En dit proces doet zich eveneens voor wanneer het om religieuze groepen gaat. Momenteel kan je niet-gelovigen horen zeggen dat alle gelovigen ouderwets en gezagsgetrouw zijn, dat ze onverdraagzaam zijn tegenover andersdenkenden, dat ze willen dat hun eigen morele visies verankerd worden in wetten die ook voor niet-gelovigen gelden, etc. Zij zelf beleven zichzelf dan uiteraard als het omgekeerde. Gelovigen hoor je dan weer beweren dat alle niet-gelovigen niet alleen bevooroordeeld maar zelfs ronduit vijandig staan tegenover gelovigen en dat ze alle tekenen van godsdienstigheid willen zien verdwijnen, etc. en opnieuw zijn ze er zelf ook van overtuigd dat zij de tegenovergestelde

kenmerken vertonen. Zowel de gelovigen als de niet-gelovigen zullen dan geneigd zijn om deze veronderstelde groepskenmerken in meer of mindere mate aan alle individuele gelovigen/niet-gelovigen toe te schrijven.

Het beeld dat ik van mezelf, van de andere leden van mijn groep en van de leden van een andere groep heb, wordt dus in belangrijke mate medebepaald door het feit dat ik mij bewust ben van de specifieke groep waar ikzelf en die anderen lid van zijn. Dit wordt de sociale identiteit genoemd, dwz. dat deel van het zelfbeeld dat bepaald wordt door het lidmaatschap van sociale groepen. Een sociale groep verschaft zijn leden een sociale identiteit omdat het beeld dat ze van die groep hebben opgenomen wordt in het beeld dat ze hebben van de groepsleden (en dus ook in het beeld dat ze van zichzelf hebben wanneer het om de eigen groep gaat). Deze sociale identiteit, gebaseerd op het algemeen groepsprototype, geeft aan welke kenmerken bij de leden van die groep kunnen worden verwacht. Maar die sociale identiteit geeft ook aan of die groep hoog dan wel laag staat op de maatschappelijke ladder en bijgevolg of die groep over veel of weinig aanzien en prestige beschikt. Dit maatschappelijk aanzien van de groep straalt dan af op alle individuele leden van de groep. Zo hebben de recente schandalen in de kerk er ongetwijfeld voor gezorgd dat het maatschappelijk prestige van de kerk een ferme deuk heeft gekregen, wat dan meteen ook als gevolg heeft dat er vaak wat meewarig maar soms zelfs vrij vijandig naar gelovigen wordt gekeken en over hen wordt gesproken. Dit is voor de gelovigen uiteraard niet zo aangenaam want de kwaliteit van hun zelfbeeld wordt daardoor bedreigd. Vandaar dat sociale groepen vaak zoveel inspanningen leveren om toch maar op een positieve manier in het nieuws te komen. Een keerzijde van deze zelfde medaille is dan echter dat groepen eventuele mistoestanden zoveel mogelijk binnenskamers zullen proberen te houden om hun maatschappelijk prestige toch maar niet in het gedrang te laten komen. Ook daar zijn helaas heel wat recente voorbeelden van, en zeker niet uitsluitend binnen de katholieke kerk.

De sociale identiteitsbenadering maakt dus duidelijk dat het lidmaatschap van sociale groepen belangrijke gevolgen heeft voor de groepsleden. De theorie besteedt daarbij ook aandacht aan de manieren waarop groepsleden de maatschappelijke positie van hun groep kunnen beschermen. Wanneer de maatschappelijke positie van een groep inderdaad reële gevolgen heeft voor het zelfbeeld van de groepsleden, valt het uiteraard te verwachten dat ze een voor de groep ongunstige situatie zullen proberen te verbeteren en/of dat ze een gunstige groepspositie zullen proberen te verdedigen. Het is ook zo dat al deze effecten zich sterker voordoen naarmate de leden zich sterker met hun groep identificeren. Dit laatste betekent dat naarmate ze zich sterker met hun groep verbonden voelen, die groep ook sterkere gevolgen heeft voor hun sociale identiteit en dat ze dan ook sterker zullen reageren om de bestaande toestand te verbeteren of te bestendigen. Om dit verder te kunnen onderzoeken, moeten we daarom eerst nagaan of er verschillende sociale groepen en bijgevolg ook verschillende sociale zelfdefinities onderscheiden kunnen worden wanneer het gaat om kerkelijkheid, gelovig en niet-gelovig zijn.

Hoe kunnen we gelovig zijn/niet-gelovig zijn meten?

Wanneer we het willen hebben over de visie van gelovigen en van niet-gelovigen op de actuele positie van deze sociale groepen en van de kerk, moeten we eerst aangeven hoe we deze groepen zullen definiëren en hoe we dat zullen proberen te meten. Als we niet kunnen

meten wie gelovig is en wie niet en in welke mate dit het geval is, valt ons onderzoek uiteraard compleet in duigen.

Wie is gelovig en wie niet-gelovig? Daarover kan ongetwijfeld een lange discussie worden opgestart die bovendien in een min of meer uitgebreide lijst met subtiel van elkaar verschillende groepen zou kunnen resulteren. Zo heeft Anne Provoost (p. 18 – 20) een zogenaamde “religiometer” opgesteld waarmee ze het ‘levensbeschouwelijke spectrum’ in 10 graden opdeelt. Graden 1 en 2 (atheïsten en adeïsten) zijn de on-gelovigen, graad 3 zijn de agnosten, op graad 4 worden de “ietsiësten” geplaatst terwijl er vanaf graad 5 een geloof zou zijn in een bovennatuurlijke kracht die God wordt genoemd. Bij de graden 6 tot en met tien gelooft men in het bestaan van een persoonlijke God die een van langzaam meer concreet uitgewerkt plan heeft met de wereld en de mensen. Alhoewel dit een boeiende poging is om verschillende groepen van gelovigen en van niet-gelovigen van elkaar te onderscheiden, blijft het natuurlijk ook zo dat het haar persoonlijke visie op al of niet gelovig zijn weergeeft. Zo kan men zich afvragen waarom alleen graden 1 en 2 (atheïsten en adeïsten) als ongelovigen worden aangeduid terwijl dat niet het geval zou zijn voor graden 3 en 4 (agnosten en ietsiësten). Katholiek gelovigen zullen hoogstwaarschijnlijk sterk geneigd zijn om zeker de derde en misschien ook de vierde categorie als ongelovig te beschouwen. En er zijn ongetwijfeld nog auteurs die op hun beurt een enigszins andere indeling van gelovig/niet-gelovig zijn naar voor schuiven. Maar bij elke indeling stelt zich telkens hetzelfde grote probleem: Herkennen de mensen de verschillende categorieën die onderscheiden worden? Gebruiken ze die categorieën wanneer ze zichzelf en anderen in religieus opzicht moeten beschrijven? Vormen die door filosofen en/of theologen naar voor geschoven geloofscategorieën inderdaad effectief door de mensen gebruikte zelfdefinities met daaraan gekoppelde sociale identiteiten?

Om dit probleem op te lossen zullen we het onderzoek niet opzetten vanuit een “theoretische” visie op geloof/ongeloof maar zullen we proberen om zoveel mogelijk te vertrekken vanuit de gelovige praktijk. Dit verhoogt ongetwijfeld de herkenbaarheid van de verschillende categorieën die we zullen onderscheiden zodat de kans toeneemt dat we een maat hebben die dichter aanleunt bij de zelfbeleving van de betrokkenen.

Om een dergelijke maat uit te werken, zijn we vertrokken van een vroegere enquête die in 2010 door Kerk en Leven samen met Tertio werd georganiseerd. Met deze internetenquête (De visie van kerkbetrokken Vlaamse katholieken op samenleving en kerk) wou men nagaan welke visies kerkbetrokken katholieken hadden in verband met een aantal maatschappelijke thema’s (o.a. migratie, justitie, etc.) en in verband met katholiek geloof en kerk (o.a. identiteit van katholieke organisaties, de aard van de schoolcatechese, etc.). Kerkbetrokken katholiek was volgens deze enquête ‘een persoon die zichzelf als katholiek definieert en die regelmatig (minimaal 1 keer per maand) een kerkelijke viering bezoekt’. Deze definitie omvat twee elementen: een zelfdefinitie als katholiek gelovige (ik ben een katholiek gelovige) en het element kerkbetrokkenheid dat in verband wordt gebracht met een regelmatige deelname aan kerkelijke vieringen (minstens éénmaal per maand). Om de mate van katholiek gelovig/ niet-gelovig zijn te bepalen, hebben wij op basis van deze twee elementen een aantal zelfdefinities opgesteld. De zelfdefinitie als katholiek gelovige varieerde van sterk gelovig over niet-gelovig tot anti-gelovig. Kerkbetrokkenheid varieerde van sterk kerkbetrokken over niet kerkbetrokken tot anti kerk. We hebben deze twee elementen dan met elkaar gecombineerd en vervolgens uit de verschillende mogelijke combinaties deze geselecteerd die ons het meest zinvol leken. Op die manier kwamen we tot het volgende meetinstrument: “Hoe beschrijf jij jezelf wanneer het gaat over het katholieke geloof? Duid één van de volgende mogelijkheden

aan: 1. sterk gelovig en sterk kerkbetrokken (ik woon minstens eens per maand een viering bij); 2. sterk gelovig en niet sterk kerkbetrokken (minder dan een viering per maand); 3. enigszins gelovig en niet sterk kerkbetrokken; 4. niet gelovig en niet kerkbetrokken; 5. anti gelovig en anti kerk. En we voegden er nog een categorie 6, m.n. “anders gelovig”, aan toe. Vervolgens werd deze zelfdefinitie nog eens expliciet in termen van al of niet katholiek gelovig zijn geformuleerd door er op te wijzen dat de mensen die een van de eerste drie alternatieven hadden aangeduid zich in ‘de groep van de katholiek gelovigen’ plaatsen terwijl de mensen die alternatief 4 of 5 hadden aangeduid zich in ‘de groep van de niet gelovigen’ plaatsen. De mensen die alternatief 6 hadden aangeduid plaatsten zich dan in ‘de groep van anders gelovigen’. De respondenten moesten dan zelf op basis van hun antwoord op het eerste deel van de meting een van deze drie zelfdefinities omcirkelen om het al of niet katholiek gelovig zijn te benadrukken.

Onze meting onderscheidt verschillende gradaties van geloof/ongeloof op basis van “zelf”definities (kerkbetrokkenheid werd wel door ons zelf gedefinieerd). Wij gaven echter zelf geen definitie van wat onder ‘sterk’, ‘enigszins’, ‘niet’ of ‘anti’ gelovig moet worden verstaan. Dat betekent dat iedereen zich in een van die categorieën plaatst op basis van haar/zijn aanvoelen van wat katholiek gelovig zijn of niet gelovig zijn betekent. Maar wanneer iedereen haar/zijn eigen opvatting van gelovig zijn hanteert, rijst de vraag of deze zelf gedefinieerde groepen dan wel systematisch van elkaar verschillen voor wat betreft het geloof in het bestaan van een transcendente, immateriële werkelijkheid die “God” wordt genoemd. Om deze vraag te kunnen beantwoorden hebben we ook de Post Kritische Geloofsschaal (PKG schaal, ontwikkeld door Dirk Hutsebaut) mee opgenomen. Met deze schaal kan gemeten worden welke houding mensen ten aanzien van religie aannemen, o.a. in welke mate ze het bestaan aanvaarden van een transcendente werkelijkheid die God genoemd wordt en of en in welke mate ze aanvaarden dat God via de Bijbel en de figuur van Jezus Christus zin en richting aan het leven kan geven. Wanneer de door ons aangeboden zelfdefinities in verband met geloof/ongeloof inderdaad verschillen in al of niet gelovig zijn weerspiegelen, zouden er tussen die 6 categorieën ook verschillen moeten zijn op de PKG schaal die het al of niet aanvaarden van het bestaan van een transcendente God meet. Deze gegevens staan in Tabel 1.

Tabel 1: De relatie tussen gelovige/niet gelovige zelfdefinities en het aanvaarden van een transcendente “Goddelijke” werkelijkheid (PKG schaal).

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Aanvaarding van een transcendente God	+ 1.70	+ 2.01	+ 0.78	-0.73	-2.83	-3.76	+0.54

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken; NG & NG = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk; An G= Anders Gelovig

Deze Tabel bevat de zes eerder aangegeven groepen van respondenten maar er is nog een zevende groep opgenomen. Omdat de categorie ‘sterk gelovig en sterk kerkbetrokken’ een vrij groot aantal priesters en religieuzen bevatte (nl. 192), hebben we hen als een afzonderlijke groep opgenomen. Deze mensen definieerden zichzelf wel allemaal als sterk gelovig en sterk kerkbetrokken (en in die zin komen ze dan ook overeen met de sterk gelovige en sterk kerkbetrokken leken) maar het is toch onmiskenbaar ook zo dat deze beide groepen van sterk

gelovige en sterk kerkbetrokken mensen een verschillende maatschappelijke en kerkelijke positie innemen.

Deze resultaten in verband met het al of niet aanvaarden van het bestaan van een transcendente God (gemeten via de PKG schaal) vertonen zeer duidelijk het te verwachten patroon. Priesters/religieuzen (192 personen) en SG/SB leken (1200 personen) aanvaarden duidelijk en in even sterke mate dat er een transcendente God bestaat die de mensen en de wereld overstijgt en die als een voorname bron van zingeving wordt beschouwd. Dat is ook nog het geval bij mensen die zichzelf omschrijven als SG/NSB (300 personen) maar toch duidelijk minder sterk dan bij de eerste twee categorieën. De mate van kerkbetrokkenheid, gedefinieerd in termen van deelname aan vieringen, hangt dus samen met de mate waarin men gelooft in het bestaan van God (dit lijkt wel een illustratie van de stelling dat het geloof zonder de werken dood is). Bij de categorie die zichzelf als EG/NSB omschrijft (450 personen), is de aanvaarding van een transcendente Goddelijke werkelijkheid reeds in lichte mate afwezig. Dit zou een gevolg kunnen zijn van het feit dat deze mensen enerzijds wel beweren dat ze nog geloven in ‘iets’ dat hen overstijgt (vandaar hun zelfdefinitie als enigszins gelovig) maar dat ze anderzijds wel afhaken wanneer dat iets als God wordt omschreven, mogelijks omwille van een te sterke band tussen het begrip God en een georganiseerde kerkelijke instelling waar ze niet bij betrokken zijn. Ik ben dan ook geneigd om de zo vaak vermelde “ietsiesten” in deze categorie onder te brengen. De mensen die zichzelf als NG/NB omschrijven (300 personen) wijzen het geloof in het bestaan van een transcendente God duidelijk af. Dat is nog sterker het geval voor de mensen die zich als Anti Gelovig/Anti Kerk omschrijven (150 personen). Het is ook opvallend dat de Anders Gelovigen (150 personen) in even sterke mate als SG/NSB katholieken het bestaan van een transcendente werkelijkheid aanvaarden. (Noot: ook voor een groot aantal van de andere gemeten variabelen sluiten de categorieën AnG en SG/NSB dicht bij elkaar aan – dit is trouwens ook waar voor priesters/religieuzen en SG/SB leken: de antwoorden van deze twee groepen zijn voor praktisch alle variabelen zo goed als identiek). We kunnen dus besluiten dat de verschillende categorieën die we op basis van de zelfdefinitie onderscheiden inderdaad en op de te verwachten manier van elkaar verschillen voor wat betreft de mate waarin ze het bestaan van een transcendente God als bron van zingeving aanvaarden. Deze gegevens wijzen er eveneens op dat onze respondenten verschillende gradaties van gelovig zijn ervaren en dat volgens hen geloven blijkbaar geen alles of niets kwestie is.

Zijn deze gelovige zelfdefinities ook sociale groepen?

De gegevens tot nu toe tonen aan dat mensen zich herkennen in een van de opgegeven zelfdefinities en dat deze zelfdefinities ook daadwerkelijk verband houden met de mate waarin ze gelovig zijn. Maar dat betekent nog niet dat die zelfdefinities meer zouden zijn dan etiketten waarmee ze zichzelf benoemen maar dat het om aanduidingen zou gaan van verschillende sociale groepen waar ze deel van uitmaken. Om van lidmaatschap van een echte sociale groep te kunnen spreken, moeten de betrokkenen aangeven dat ze die zelfdefinitie beleven als een weergave van een belangrijk element van zichzelf als persoon én dat ze zichzelf betrokken en verbonden voelen met de andere mensen die zichzelf ook op die manier omschrijven. En er moet aan beide voorwaarden voldaan zijn vooraleer we kunnen stellen dat die zelfdefinities in echte sociale groepen resulteren.

Om dit na te gaan hebben we een identificatiemaat opgenomen. Bij deze maat werden ze gevraagd om aan te geven in welke mate de door hen gebruikte zelfdefinitie inderdaad een belangrijk aspect van hun persoonlijkheid weergeeft en in welke mate ze zich verbonden voelen met de andere mensen die dezelfde zelfdefinitie hanteren. Deze gegevens staan in Tabel 2.

Tabel 2: De relatie tussen gelovige/niet gelovige zelfdefinities en de identificatie met de eigen (gelovig, niet gelovig of anders gelovig) groep.

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Identificatie met eigen groep	4.55	4.34	3.48	2.69	2.72	3.50	3.54

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken;
 NG & NG = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk;
 An G= Anders Gelovig

De antwoorden op deze identificatiemaat geven aan dat de respondenten alle zelfdefinities beleven als een sociale groep waarmee ze zich identificeren. Dat belet niet dat er verschillen zijn tussen de diverse groepen. Priesters/religieuzen en SG/SB leken identificeren zich duidelijk meer met hun eigen (gelovige) groep dan de andere groepen. De EG/NSB groep en de NG/NB groep identificeren zich het minst uitgesproken (maar toch nog altijd in een meer dan voldoende mate) met hun eigen gelovige respectievelijk niet gelovige groep. De mensen die zichzelf als AG/AK omschrijven, die zich met andere woorden expliciet afzetten tegen kerk en geloof, vertonen een sterkere identificatie met de groep van niet gelovigen dan de mensen die zich eveneens niet gelovig noemen maar zonder zo'n anti positie in te nemen. Zo'n versterking van de band met de eigen groep wanneer men zich expliciet afzet van een andere groep is iets dat zich in groepscontexten regelmatig voordoet. We kunnen dan ook besluiten dat de gegevens in verband met groepsidentificatie aangeven dat we in deze context wel degelijk kunnen spreken over sociale groepen waar de betrokkenen zich verbonden mee voelen. Dit betekent dan ook dat het beeld dat in de maatschappij over deze groepen bestaat belangrijk is voor de groepsleden omdat het maatschappelijk aanzien en prestige van die groepen afstraalt op elk van de individuele groepsleden.

Maatschappelijke status van de kerk en van de gelovigen en de reacties daarop bij gelovigen en niet gelovigen

Het lidmaatschap van een sociale groep bepaalt via onze sociale identiteit mee het beeld dat we van onszelf hebben. De typische kenmerken van een groep worden immers ook aan de individuele groepsleden toegeschreven en dit geldt eveneens voor de maatschappelijke status van een groep. Het lidmaatschap van een groep die hoog staat op de maatschappelijke ladder en die bijgevolg over veel aanzien en prestige beschikt, zorgt er ook voor dat de leden van die groep zich gewaardeerd voelen en ze worden inderdaad ook vaak met respect behandeld. Naarmate een groep over meer aanzien en prestige beschikt, hebben de groepsleden niet alleen een positiever beeld van hun groep maar ook van zichzelf. Maar het omgekeerde is evenzeer waar: wanneer het aanzien van een sociale groep als gevolg van een reeks schandalen sterk afneemt, dan heeft dat ook onaangename gevolgen voor het beeld dat de groepsleden van zichzelf hebben. En het is precies omdat de meeste mensen graag een

tamelijk positief beeld van zichzelf hebben dat ze vaak op een bevooroordeelde manier naar hun eigen en andere groepen kijken. We hebben immers allemaal graag de indruk dat onze eigen groep beter is dan andere groepen uit de sociale omgeving omdat we zo ons zelfbeeld kunnen opwaarderen. Wanneer dat door omstandigheden niet mogelijk blijkt te zijn, zullen de groepsleden daar op de een of andere manier moeten mee omgaan.

Het is daarom belangrijk om na te gaan hoe er momenteel naar de katholieke kerk en naar de katholiek gelovigen wordt gekeken. De recent aan het licht gekomen schandalen hebben er ongetwijfeld voor gezorgd dat de reputatie van de kerk een ferme deuk heeft gekregen. Soms hoort men ronduit negatieve en zelfs vijandige uitspraken over de kerk en de gelovigen. Dergelijke extreme uitspraken trekken dan wel veel aandacht maar dat betekent nog niet dat ze door iedereen worden gedeeld. De vraag stelt zich dan ook hoe de verschillende groepen die aan ons onderzoek hebben deelgenomen de algemene maatschappelijke houding ten aanzien van de katholieke kerk en de katholiek gelovigen inschatten. Om dit te meten moesten de deelnemers aangeven in welke mate ze akkoord konden gaan met een aantal (vrij sterk geformuleerde) uitspraken waarin gesteld werd dat de kerk en de katholiek gelovigen slechts een kleine minderheid zijn waar met minachting over gesproken wordt, dat er op hen wordt neergekeken omwille van de pedofilie schandalen, dat ze momenteel als ouderwets en als naïef en dom worden beschouwd, dat ze geen invloed mogen hebben op de wetgeving in verband met ethische kwesties zoals euthanasie, etc. De antwoorden op deze vragen werden vervolgens zo gecodeerd dat een negatievere score wijst op een negatiever beeld van de algemene maatschappelijke positie van de katholieke kerk en van de katholiek gelovigen. Deze gegevens staan in Tabel 3.

Tabel 3: De relatie tussen gelovige/niet gelovige zelfdefinities en de beoordeling van de maatschappelijke status van de katholieke kerk en katholiek gelovigen.

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Maatschappelijke status kerk/gelovigen	-0.39	-0.56	-0.72	-0.69	-0.73	-0.81	-0.60

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken; NG & NB = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk; An G= Anders Gelovig

De gegevens laten zien dat alle groepen van mening zijn dat de huidige maatschappelijke status van de kerk en van de gelovigen negatief is. Deze negatieve beoordeling is het minst uitgesproken bij de priesters en religieuzen terwijl de mensen die tegen het geloof en de kerk zijn de algemene maatschappelijke waardering voor de kerk en de katholiek gelovigen het meest negatief inschatten. Beide vaststellingen zijn niet echt verrassend te noemen. De voornaamste conclusie is evenwel dat er duidelijk een algemene, door iedereen gedeelde consensus bestaat dat de katholieke kerk en de katholiek gelovigen momenteel in Vlaanderen een uitgesproken minderheidspositie innemen en dat op hen wordt neergekeken. Deze visie wordt niet alleen aangenomen door mensen die zich anti kerkelijk opstellen maar eveneens door mensen die zich als sterk gelovig en als sterk kerkbetrokken omschrijven.

Voor de gelovigen vormt deze negatieve situatie op zijn minst een onaangename toestand. Ze gaan er immers mee akkoord dat een sociale groep die voor hen belangrijk is en waar ze zich verbonden mee voelen uitgesproken negatief beoordeeld wordt. En aangezien die groep een centraal aspect van hun zelfbeeld bepaalt, betekent dit dat zij zich geconfronteerd zien met het

feit dat ook zij zelf, als leden van die groep, op een negatieve manier worden bekeken en beoordeeld. Dat is niet alleen onaangenaam maar het zou er de groepsleden ook moeten toe aanzetten om acties te ondernemen met als doel deze bedreiging van hun zelfbeeld weg te nemen.

Het sociaal psychologisch onderzoek heeft aangetoond dat dergelijke acties verschillende vormen kunnen aannemen. Groepsleden kunnen proberen om hun band met de negatief geëvalueerde groep door te knippen of op zijn minst te verbergen (in onze onderzoekscontext zou dit neerkomen op het opgeven van hun katholiek geloof). Van zodra je niet langer lid bent van een bepaalde groep, kan deze groep je zelfbeeld ook niet langer bepalen. Deze actievorm wordt individuele mobiliteit genoemd: groepsleden ontlopen de negatieve gevolgen van een groepslidmaatschap door die groep te verlaten en bij een andere groep aan te sluiten, vaak omdat ze van mening zijn dat ze de bestaande situatie toch niet kunnen veranderen en er zich zullen moeten bij neerleggen. Dit laatste element hebben we eveneens gemeten door een aantal items op te nemen die nagaan in welke mate de groepsleden de bestaande negatieve situatie aanvaarden en er zich bij neerleggen. We verwachten dat aanvaarding en individuele mobiliteit sterk met elkaar zullen samengaan. Het kenmerkende van individuele mobiliteit is bijgevolg dat men de bestaande ongunstige positie van de groep in feite aanvaardt en dat men alleen maar probeert om de negatieve gevolgen voor het eigen zelfbeeld weg te nemen. Een hiermee wat verwante strategie komt er op neer dat men benadrukt dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen het kerkelijk instituut en de individuele gelovigen die, net als andere individuele personen, respect verdienen. Deze individualisatie strategie koppelt de negatieve houding tegenover het instituut dus los van de houding tegenover de individuele gelovigen waardoor het zelfbeeld kan worden beschermd. Het is echter wel zo dat deze strategie, in tegenstelling tot de individuele mobiliteitsstrategie, het zelfbeeld van alle individuele leden probeert te beschermen alhoewel de ongunstige evaluatie van de groep zelf niet in vraag wordt gesteld. Groepsleden kunnen echter hun bedreigd zelfbeeld ook proberen te beschermen door zich samen met andere groepsleden in te zetten voor een meer positieve evaluatie van de groep. Dit betekent dat men via collectieve acties probeert om de bestaande ongunstige status positie van de groep te verbeteren. Wanneer men daarin slaagt, wordt zowel het eigen zelfbeeld als dat van de andere groepsleden niet langer bedreigd. Er worden vier verschillende vormen van collectieve actie onderscheiden. Collectief overleg betekent dat de gelovigen bereid zijn om via samenwerking met de niet gelovigen naar een verbetering van de bestaande situatie te streven. Collectief protest komt erop neer dat de gelovigen gezamenlijk moeten protesteren tegen de negatieve berichtgeving in verband met de kerk en moeten eisen dat die ophoudt. Men kan ook benadrukken dat de staat de materiële en financiële belangen van de kerk moet respecteren via het ter beschikking stellen van voldoende financiële middelen voor kerkelijke organisaties. Men kan ten slotte ook stellen dat de gelovigen moreel superieur zijn en dat ze zich bijgevolg niet de les moeten spellen door de niet gelovigen.

Aan de gelovigen werd gevraagd om voor elk van deze 7 strategieën aan te geven in welke mate ze dat een gepaste manier vinden om met de huidige voor hun groep ongunstige situatie om te gaan. Aan de niet gelovigen werd gevraagd om telkens aan te geven in welke mate ze het aanvaardbaar vinden dat de katholiek gelovigen op die manier hun negatieve situatie zouden proberen te verbeteren. Deze antwoorden staan in Tabel 4.

Aanvaarding van de bestaande toestand en individuele mobiliteit (in deze context gelijk aan het opgeven van hun geloof) zijn voor de gelovigen echt geen aanvaardbare opties. Ze wijzen dat zelfs ronduit af. Deze twee reactievormen, die in feite neerkomen op een zich neerleggen bij de bestaande situatie, worden alleen maar als min of meer wenselijk beschouwd door mensen die zichzelf als anti gelovig en als anti kerk omschrijven. Individualisatie, het

benadrukken van het onderscheid tussen het kerkelijk instituut en de individuele gelovigen, wordt door bijna alle groepen als een gepaste reactie beschouwd. Alleen de AG/AK groep is niet echt bereid om een dergelijk onderscheid te maken. Collectief overleg, pogingen om via samenwerking te proberen de bestaande situatie te verbeteren, is voor alle groepen een aanvaardbare optie. Protesteren tegen de negatieve berichtgeving en het verdedigen van de financiële belangen van de kerk (deze laatste strategie komt in feite grotendeels neer op een aanvaarding van de verder zetting van de bestaande financiële regeling) worden door de gelovigen verdedigd maar door de niet gelovigen en zeker door de anti gelovigen ronduit afgewezen. Pogingen om de actuele toestand te remediëren via het benadrukken van de morele superioriteit van de katholieke kerk en van de gelovigen worden zowel door de niet gelovigen als door de gelovigen als ongepast beschouwd.

Tabel 4: De relatie tussen gelovige/niet gelovige zelfdefinities en de aanvaardbaarheid van 7 verschillende strategieën om met de actuele situatie van de kerk om te gaan.

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Aanvaarding	-1.04	-1.11	-0.90	-0.53	-0.21	+0.12	-0.64
Individuele mobiliteit	-1.59	-1.63	-1.44	-1.08	-0.83	-0.10	-1.22
Individualisatie	+1.17	+1.34	+1.29	+0.92	+0.47	-0.11	+0.70
Collectief overleg	+0.88	+0.83	+0.74	+0.62	+0.43	+0.23	+0.48
Collectief protest	+0.65	+0.60	+0.07	-0.33	-0.85	-1.39	-0.37
Financiële belangen	+0.55	+0.66	+0.21	-0.19	-0.86	-1.37	-0.47
Morele superioriteit	-0.54	-0.44	-0.76	-0.88	-1.32	-1.53	-0.97

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken;
 NG & NG = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk;
 An G= Anders Gelovig

Deze gegevens kunnen als volgt worden samengevat. Voor de gelovigen is een zich neerleggen bij de actuele situatie (aanvaarding en individuele mobiliteit) echt geen optie. Ze willen vermijden dat de ongunstige positie van de kerk negatieve gevolgen heeft voor henzelf door te benadrukken dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen de individuele gelovigen en de kerk als instituut én door samen met de niet gelovigen via overleg naar een oplossing te zoeken. De gelovigen kunnen zich ook vinden in de twee wat meer assertieve manieren van reageren, nl. protesteren tegen de negatieve berichtgeving en een verder zetting vragen van de bestaande financiële ondersteuning van de kerk en van de priesters. Een veeleer arrogante houding, nl. stellen dat de kerk en de gelovigen moreel superieur zouden zijn, wordt afgewezen. De niet gelovigen zijn eveneens van mening dat de gelovigen zich niet moeten neerleggen bij de actuele toestand en dat ze daar mogen tegen reageren via collectief overleg en samenwerking en via het benadrukken van het onderscheid tussen het instituut en de individuele gelovigen. De wat meer assertieve reacties (protesteren en verder zetting vragen van de financiële ondersteuning) vinden ze niet aanvaardbaar terwijl het benadrukken van

morele superioriteit blijktbaar als een zeer arrogante houding wordt ervaren en daarom dan ook compleet wordt verworpen. De anti gelovigen vinden alleen maar aanvaarding van de huidige toestand en collectief overleg en samenwerking min of meer aanvaardbaar. Alle andere strategieën om iets aan de bestaande toestand te veranderen worden afgewezen. Dit maakt duidelijk dat de niet gelovigen maar zeker de anti gelovigen aan de gelovigen maar weinig manoeuvreer ruimte laten. Collectief overleg en samenwerking wordt wel als aanvaardbaar naar voor geschoven maar dan op voorwaarde dat dit overleg samengaat met een bereidheid om de bestaande situatie te aanvaarden en niet met de wat meer assertieve strategieën die de situatie willen veranderen. De gelovigen schuiven eveneens collectief overleg en samenwerking naar voor maar in hun beleving gaat dit juist niet samen met het aanvaarden van de huidige situatie maar wel met een wat meer assertieve houding om de situatie voor hen te verbeteren. Een en dezelfde strategie (collectief overleg) krijgt bijgevolg een gedeeltelijk andere betekenis afhankelijk van de groep die deze strategie voorstelt. En deze beide betekenispatronen zijn perfect te begrijpen. Gelovigen zien zich geconfronteerd met het feit dat hun groep zich momenteel in een ongunstige situatie bevindt en dit heeft onaangename gevolgen voor henzelf. Ze kiezen daarom voor acties die de positie van hun groep kunnen verbeteren. De niet gelovigen bevinden zich in een comfortabele positie omdat hun eigen groep zich, in vergelijking met de katholiek gelovigen, in een hogere statuspositie bevindt. Dit heeft voor hen aangename gevolgen en ze willen die gunstige situatie dan ook graag behouden. Vandaar dat ze aanvaarding van de bestaande situatie het meest wenselijk achten en dat ze de wat meer assertieve acties afwijzen omdat die tot een verandering van de bestaande voor hen gunstige situatie zouden kunnen leiden. Maar de leden van beide groepen zijn redelijk genoeg om te beseffen dat ze toch ook gedeeltelijk van elkaar afhankelijk zijn en dat er via overleg en samenwerking naar een oplossing zal moeten worden gezocht.

De onderzoeksresultaten tot nu toe geven een vrij duidelijk beeld van de manier waarop gelovigen en niet gelovigen met de huidige commotie in verband met de maatschappelijke positie van de katholieke kerk wensen om te gaan. Dit reactiepatroon is bovendien perfect begrijpelijk vanuit de algemene sociaal psychologische analyse van groepsprocessen. Maar nu rijst de volgende vraag: gelovigen en niet gelovigen hebben dan wel verschillende gedragsvoorkeuren maar waarmee hangen die voorkeuren samen. En die vraag is belangrijk omdat een inzicht in de factoren die met die gedragsvoorkeuren samenhangen, zou kunnen bijdragen tot het zoeken naar oplossingen voor de huidige gespannen situatie. Alhoewel de gedragsvoorkeuren van zowel gelovigen als van niet gelovigen met veel van de door ons gemeten factoren een min of meer grote samenhang vertonen, zijn er toch enkele die echt zeer belangrijk zijn, namelijk de gepercipieerde rechtvaardigheid van de huidige situatie, de sterkte van de identificatie met de eigen groep, de hoeveelheid en vooral de kwaliteit van het contact met leden van de andere groep, en of men op een letterlijke dan wel symbolische manier met geloof en Bijbel omgaat.

De invloed van de gepercipieerde rechtvaardigheid van de huidige toestand

Aan al onze respondenten werd gevraagd om aan te geven in welke mate ze de indruk hadden dat de katholieke kerk en de katholiek gelovigen momenteel rechtvaardig worden behandeld, in welke mate het gerechtvaardigd en terecht is dat ze hun maatschappelijke invloed verliezen, en in welke mate de kerk en de katholiek gelovigen de huidige aanvallen en kritiek enkel en alleen aan zichzelf te danken hebben. Naarmate onze respondenten hier hoger op scoren, zijn ze er meer van overtuigd dat de huidige ongunstige situatie van de kerk

gerechtvaardigd is. Het gaat bij deze meting dus zeer duidelijk over de vraag of de respondenten de huidige negatieve status positie van de kerk en van de katholiek gelovigen als rechtvaardig ervaren en we willen daarbij we geen enkele uitspraak doen over het al of niet juridisch gerechtvaardigd zijn van de huidige ongunstige situatie. Vandaar de term gepercipieerde rechtvaardigheid. Vanuit vroeger onderzoek weten we dat indrukken dat de eigen groep onrechtvaardig wordt behandeld, zeer sterk samenhangen met gevoelens van boosheid daaromtrent en met de overtuiging dat de eigen groep gediscrimineerd wordt. We hebben daarom deze boosheid omwille van een onrechtvaardige behandeling ('de huidige aanvallen op kerk en gelovigen vind ik ronduit ergerlijk, ze maken mij boos', etc.) en de gepercipieerde discriminatie van de gelovigen ('katholiek gelovigen worden gediscrimineerd, niet katholieken worden positiever behandeld en krijgen belangrijke voordelen', etc.) eveneens gemeten. Het gaat opnieuw om indrukken en meningen omtrent het al of niet bestaan van discriminatie ten aanzien van katholiek gelovigen en we doen hiermee geen enkele uitspraak over het al of niet effectief voorkomen van discriminatie. De antwoorden op deze vragen staan in Tabel 5.

Tabel 5: De relatie tussen gelovige/ niet gelovige zelfdefinities en gepercipieerde rechtvaardigheid van de positie van de kerk, boosheid omwille van de actuele positie van de kerk en gepercipieerde discriminatie van kerk en gelovigen.

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Gepercipieerde Rechtvaardigheid	-0.66	-0.52	-0.09	+0.28	+0.88	+1.53	+0.29
Ervaren Boosheid	3.75	3.76	3.34	2.71	2.00	1.78	2.69
Gepercipieerde discriminatie	+0.42	+0.48	+0.24	+0.02	-0.38	-0.75	-0.09

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken;
 NG & NG = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk;
 An G= Anders Gelovig

Deze gegevens tonen aan dat priesters/religieuzen en SG/SB leken de huidige positie van de kerk onrechtvaardig vinden. Ze zijn daar ook boos om en ze vinden dat de kerk en de katholiek gelovigen in onze maatschappij gediscrimineerd worden. De NG/NB en de AG/AK vinden dat de huidige negatieve situatie waarin de kerk verkeert wel degelijk rechtvaardig is. Ze zijn dan ook niet boos omwille van de negatieve manier waarop de kerk en de gelovigen behandeld worden, zelfs eerder integendeel, en ze vinden dat de huidige situatie van de kerk en van de gelovigen niet aan discriminatie mag worden toegeschreven. De twee andere groepen (SG/NSB en EG/NSB) vallen daar wat tussenin.

De patronen van deze reacties zijn in feite nogal evident. Gelovigen hebben er belang bij om te stellen dat de huidige situatie onrechtvaardig is. Dit rechtvaardigt meteen hun gevoelens van boosheid en het toeschrijven van de actuele toestand aan discriminatie maakt dat ze de schuld voor hun ongunstige situatie minstens gedeeltelijk in de schoenen van anderen kunnen schuiven. Dit geheel van reacties maakt het voor hen dan ook mogelijk om het nagestreefde positieve beeld van de eigen groep toch enigszins veilig te stellen. De niet gelovigen van hun kant hebben er dan weer belang bij om de huidige positie van de kerk wel als gerechtvaardigd voor te stellen. Ze kunnen dan gemakkelijk de stelling verwerpen dat de actuele negatieve maatschappelijke houding ten aanzien van de kerk zou wijzen op discriminatie. Ze hanteren een "eigen schuld dikke bult" visie waarmee de negatieve positie waarin de andere groep

verkeert meteen perfect verantwoord wordt. Dit laat hen bovendien toe om hun eigen groep als beter te ervaren wat voor hen een aangename en comfortabele situatie creëert.

Deze patronen, afgeleid uit de gemiddelde scores van elke groep, geven aan dat gelovigen de situatie onrechtvaardig vinden en dat de niet gelovigen een andere mening zijn toegedaan. Dit belet niet dat er binnen elke groep ook variaties zullen zijn in verband met de gepercipieerde rechtvaardigheid. Alhoewel bijvoorbeeld priesters/religieuzen gemiddeld genomen de situatie onrechtvaardig vinden, zullen er individuele priesters/religieuzen zijn die daar zeer sterk van overtuigd zijn maar er zullen er ook zijn die daar veel minder of zelfs niet van overtuigd zijn. En hetzelfde geldt uiteraard ook voor de andere groepen. We zijn daarom gaan kijken hoe en in welke mate deze gevoelens van onrechtvaardigheid samenhangen met de verschillende strategieën waarmee men kan proberen om de huidige toestand ofwel te veranderen ofwel in stand te houden. (Noot: bij deze analyses hebben we onze respondenten in twee grotere groepen opgedeeld. De groep van de katholiek gelovigen omvat de respondenten uit de groepen SG/SB, SG/NSB en EG/NSB. De groep van de niet gelovigen omvat de respondenten uit de groepen NG/NB en AG/AK. De groep van priesters/religieuzen werd in deze analyses niet mee opgenomen omdat er in de groep van niet gelovigen geen mensen zijn met een vergelijkbare maatschappelijke positie. De groep van AndersGelovigen werd eveneens niet opgenomen omdat het niet duidelijk is bij welke groep zij aansluiten en omdat die categorie uiterst gevarieerd is – ze omvat Moslims, Orthodoxen, Joden, Hindoes, Boedhisten, Wicca's, etc.)

Bij de katholiek gelovigen (= de respondenten uit de groepen SG/SB, SG/NSB en EG/NSB) stelden we een aantal opvallend sterke verbanden vast. Naarmate zij er meer van overtuigd zijn dat de actuele ongunstige positie van de kerk en van de katholiek gelovigen gerechtvaardigd is, zijn ze ook meer bereid om de band met de eigen groep te verzwakken en om de bestaande situatie te aanvaarden en zijn ze minder geneigd om te protesteren, om op te komen voor de financiële belangen van de kerk, om het onderscheid tussen het instituut en de individuele gelovigen te onderstrepen en om de kerk als moreel superieur voor te stellen. Dit suggereert dat naarmate de gelovigen de actuele situatie meer als gerechtvaardigd beleven, ze de situatie ook meer en meer als hopeloos ervaren en dat ze zich erbij moeten neerleggen. Deze interpretatie wordt zeker ondersteund door de vaststelling dat naarmate ze de huidige situatie meer gerechtvaardigd vinden, ze er ook sterker van overtuigd zijn dat de situatie zeer moeilijk te veranderen zal zijn terwijl ervaren rechtvaardigheid geen verband vertoont met collectief overleg en samenwerking. Bij de niet gelovigen vinden we een zeer gelijklopend patroon. Naarmate zij de actuele toestand meer gerechtvaardigd vinden, zijn ze sterker van mening dat de katholiek gelovigen afstand moeten nemen van hun groep (= hun geloof opgeven), dat ze de bestaande ongunstige situatie van de kerk moeten aanvaarden en dat ze niet mogen proberen om de situatie te verbeteren via collectief protest, via het verdedigen van de financiële belangen van de kerk, via het benadrukken van het onderscheid tussen het instituut en de individuele gelovigen. Sterkere gevoelens van rechtvaardigheid gaan ook samen met een sterkere overtuiging dat de huidige situatie moeilijk te veranderen zal zijn terwijl die rechtvaardigheidsgevoelens opnieuw geen verband vertonen met collectief overleg en samenwerking. Naarmate niet gelovigen de bestaande (dwz voor hen gunstige) toestand rechtvaardiger vinden, zijn ze er dus sterker van overtuigd dat de gelovigen zich beter wat gedeisd houden door zich bij de situatie neer te leggen aangezien die situatie toch moeilijk te veranderen zal zijn. Meningingen over de rechtvaardigheid van de huidige situatie blijken bij gelovigen en bij niet gelovigen hetzelfde effect te hebben: naarmate de situatie als meer gerechtvaardigd wordt ervaren, zijn zowel gelovigen als niet gelovigen van mening dat de gelovigen zich er moeten bij neerleggen.

Het blijft uiteraard zo dat de gelovigen gemiddeld genomen de situatie als onrechtvaardig ervaren terwijl de niet gelovigen gemiddeld genomen de actuele situatie wel als rechtvaardig ervaren. Dit verschil is meteen ook de reden waarom de gelovigen minder geneigd zijn om zich bij de situatie neer te leggen en sterker geneigd zijn om actief te reageren dan door de niet gelovigen als aanvaardbaar wordt beschouwd. Deze tegenstelling tussen beide groepen voor wat betreft de reacties op de bestaande situatie getuigt dan niet van slechte wil maar is een rechtstreeks gevolg van identiek hetzelfde onderliggend psychologisch mechanisme. Maar de grote vraag blijft natuurlijk waarom gelovigen en niet gelovigen de rechtvaardigheid van de situatie zo verschillend beoordelen. De sterkte van de identificatie met de eigen groep blijkt hierbij een rol te spelen.

De invloed van identificatie met de eigen gelovige/niet gelovige groep

We hebben reeds herhaaldelijk gesteld dat groepsleden bezorgd zijn om de status van hun groep omdat die status op hen afstraalt en daardoor hun zelfbeeld mee bepaalt. Dit doet zich echter alleen voor wanneer de groepsleden zich met hun groep identificeren. Identificatie met een groep neemt toe naarmate men er meer van overtuigd is dat die groep verband houdt met een belangrijk aspect van de eigen persoonlijkheid en naarmate men zich meer betrokken en verbonden voelt met de andere leden van die groep. In Tabel 2 staat aangegeven hoe sterk de verschillende gelovige en niet gelovige groepen zich met hun eigen groep identificeren. Uit die tabel blijkt dat al onze respondenten zich inderdaad behoorlijk sterk met hun eigen groep identificeren. Dit laat dan ook toe om te stellen dat onze respondenten inderdaad bezorgd zullen zijn om de maatschappelijke status van hun groep en dat ze bereid zullen zijn om acties te ondernemen met als bedoeling de lage status van hun groep te verbeteren of de bestaande gunstige statuspositie te behouden. In Tabel 4 staat aangegeven in welke mate de verschillende gelovige/niet gelovige groepen bereid zijn om zeven verschillende acties te ondernemen.

De vraag die we nu stellen is of de sterkte van de identificatie met de eigen groep ook gevolgen heeft voor de manier waarop men de statuspositie van de eigen groep wil verbeteren of beschermen. Het sociaal psychologisch onderzoek rond groepsprocessen heeft aangetoond dat groepsleden sterker bereid zijn om zich voor de belangen van hun groep in te spannen naarmate ze er zich meer mee identificeren. Toegepast op ons onderzoek kunnen we stellen dat een sterkere identificatie met de eigen groep als gevolg zal hebben dat gelovigen meer bereid zullen zijn om inspanningen te leveren die de voor hun groep ongunstige situatie zouden moeten verbeteren terwijl dat bij de niet gelovigen als gevolg zal hebben dat ze zich sterker akkoord kunnen verklaren met acties die de bestaande (voor hen gunstige) situatie niet veranderen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Naarmate gelovigen zich meer met hun groep identificeren, zijn ze veel minder geneigd om de bestaande ongunstige situatie te aanvaarden of om hun groep in de steek te laten maar zijn ze wel veel sterker bereid om de meer assertieve reacties (protesteren tegen de negatieve beeldvorming in verband met de kerk en stellen dat de maatschappij de kerk financieel moet blijven ondersteunen) te onderschrijven. Bij de niet gelovigen gaat een sterkere groepsidentificatie samen met een sterker beklemtonen dat de gelovigen de actuele situatie maar moeten aanvaarden zoals ze is en met een sterkere afwijzing van de meer assertieve acties die een verandering van de bestaande toestand nastreven. Met andere woorden, een sterkere identificatie leidt zowel bij gelovigen als bij niet gelovigen tot een sterkere bereidheid om voor de belangen van de eigen

groep op te komen. En dit is een patroon dat reeds in veel verschillende groepssituaties is vastgesteld.

Het is echter wel opvallend dat in dit onderzoek met groepen uit de religieuze sfeer de identificatie met de eigen groep zeer sterk samenhangt met de meningen die men heeft over het al of niet gerechtvaardigd zijn van de huidige situatie. Naarmate gelovigen zich meer identificeren met hun eigen groep vinden ze de huidige maatschappelijke positie van hun groep minder gerechtvaardigd en zijn ze meer bereid om acties te ondernemen die hun groep ten goede komen. Bij de niet gelovigen is de relatie precies andersom: naarmate ze zich meer identificeren met hun eigen groep vinden ze de ongunstige positie van de kerk en van de gelovigen ook meer gerechtvaardigd en zijn ze minder bereid om acties goed te keuren die de positie van de kerk en de gelovigen willen verbeteren. Deze sterke samenhang tussen identificatie met de eigen groep en het al of niet gerechtvaardigd vinden van de statuspositie die de kerk momenteel in Vlaanderen bekleedt, zou wel eens de factor kunnen zijn die verklaart waarom het debat tussen gelovigen en niet gelovigen zo moeilijk verloopt. Gepercipieerde onrechtvaardigheid, boosheid daarover en gepercipieerde discriminatie hangen onderling sterk samen en deze verbanden worden nog versterkt bij een sterke identificatie met de eigen groep. Dit is een prima recept voor steeds maar verder oplopende emoties waarbij de mogelijkheid om begrip op te brengen voor de andere partij meer en meer wordt weggedrukt. Het is echter absoluut niet gemakkelijk om een dergelijk zichzelf voedend en steeds maar verder escalerend proces stop te zetten. Bij gelovigen leidt een sterkere identificatie immers tot meer gepercipieerde onrechtvaardigheid, boosheid en indrukken van discriminatie wat dan op zijn beurt de reeds sterke identificatie nog verder zal versterken, etc. De boosheid van de gelovigen omdat ze onrechtvaardig behandeld en gediscrimineerd zouden worden, zal bij de niet gelovigen grotendeels als onbegrijpelijk overkomen waardoor deze laatste zich dan op hun beurt eveneens nog sterker met hun eigen groep zullen identificeren, waardoor ze er nog sterker van overtuigd zullen worden dat er van onrechtvaardigheid en discriminatie geen sprake kan zijn. Dit zal dan door gelovigen als een uiting van slechte wil worden ervaren met als gevolg dat ...enzovoort enzoverder. Misschien kan het inzicht dat zowel gelovigen als niet gelovigen in een gelijkaardig proces gevangen zitten bijdragen tot het besef dat de soms heftig oplaaiende emoties niet noodzakelijk een teken van vooringenomenheid of van slechte wil hoeven te zijn. Hopelijk draagt dit inzicht dan bij tot een wat meer relativerende maar vooral meer begripvolle houding bij de beide partijen. Een dergelijke wederzijds begripvolle houding kan soms ook ontstaan wanneer beide partijen regelmatig met elkaar in contact komen maar dat contact moet dan wel onder gunstige omstandigheden verlopen. Daar gaan we nu verder op in.

Contact met de andere groep als middel om de relaties te verbeteren

Wanneer de relaties tussen verschillende groepen wat gespannen zijn, dan benaderen en behandelen de leden van die groepen elkaar vaak op een wat achterdochtige manier: men heeft algemene stereotype beelden over de andere groep en die stereotypen zijn meestal niet zo positief, men staat wat huiverachtig tegenover intergroepscontact omdat men verwacht dat het stroever en minder aangenaam zal verlopen dan een interactie met leden van de eigen groep, men is ervan overtuigd dat de leden van de andere groep er op uit zijn om van de situatie te profiteren zodat men die mensen gaat wantrouwen en men is er bovendien van overtuigd dat deze verwachtingen voor alle leden van de andere groep opgaan. Bovendien is dit bij beide groepen het geval zodat beide groepen met de nodige achterdocht en

voorzichtigheid aan de interactie zullen beginnen (“ze kijken eerst even de kat uit de boom om te zien welk vlees ze in de kuip hebben” – deze spreekwoorden vatten de situatie perfect samen). Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat contacten met leden van een andere groep inderdaad en zeker bij de start wat stroef verlopen, wat meteen een bevestiging oplevert van de eerder negatieve verwachtingen waarmee men gestart was en waardoor dan ook de kans toeneemt dat de volgende ontmoeting eveneens wat negatief verloopt, enzovoort...

Een pessimistisch ingesteld persoon zou uit het voorgaande misschien afleiden dat contacten en interacties tussen mensen uit verschillende groepen bijna per definitie van bij de start moeilijk verlopen en dat het van langsom moeilijker wordt naarmate ze meer met elkaar moeten omgaan. Alhoewel zo'n proces zich af en toe inderdaad wel eens voordoet, toont het sociaal psychologisch onderzoek ook aan dat regelmatige contacten en interacties met leden van een andere groep er in tegendeel voor zorgen dat de houding tegenover die andere groep van langsom positiever wordt. Mensen beginnen inderdaad vaak met eerder wat negatieve verwachtingen en met wat achterdocht aan samenkomsten met mensen uit een andere groep maar ze ondervinden meestal vrij snel, zeker wanneer er geen voorgeschiedenis is van zeer uitgesproken conflicten, dat het grootste deel van die mensen zich vrij vriendelijk en constructief opstelt. Herhaalde contacten zorgen er bijgevolg voor dat bestaande vooroordelen en negatieve verwachtingen regelmatig worden tegengesproken waardoor men op zijn minst er niet langer van uitgaat dat die negatieve verwachtingen op alle leden van die andere groep van toepassing zouden zijn. Dit heeft als gevolg dat men de leden van die andere groep sympathieker en vriendelijker gaat vinden, dat men ze meer vertrouwt en dat men meer begrip opbrengt voor hun verzuchtingen en verlangens. Aangezien het positief effect van intergroepscontact in veel studies werd vastgesteld, wilden wij dat in ons onderzoek ook nagaan en er werd daarom dan ook een contactmaat opgenomen.

Alle deelnemers aan ons onderzoek (zowel de mensen die zich als katholiek gelovig als zij die zich als niet gelovig omschrijven) werden gevraagd om aan te geven hoe vaak ze in contact kwamen met katholiek gelovigen in drie dagdagelijkse omgevingen (de buurt waar je woont, je vriendenkring en de groep mensen waar je geregeld mee omgaat zoals collega's op het werk, op school,...) Er werd dus alleen maar gevraagd naar de frequentie van contact met katholiek gelovigen waardoor de gelovige respondenten in feite aangeven hoe vaak ze omgaan met andere leden van hun eigen groep. Het zijn enkel de mensen die zichzelf als niet gelovig omschrijven die een beoordeling geven van de hoeveelheid contact die ze hebben met leden van een andere (m.n. de katholiek gelovige) groep. Daarna moesten ze allemaal ook aangeven of ze hun contacten met katholiek gelovigen in deze drie contexten als aangenaam dan wel als onaangenaam ervaren. De antwoorden op deze twee vragen staan in Tabel 6.

Tabel 6: De relatie tussen gelovige/niet gelovige zelfdefinities en de hoeveelheid en kwaliteit van contact met katholiek gelovigen

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Hoeveelheid contact	4.21	3.70	3.33	2.87	2.31	2.08	2.67
Kwaliteit van contact	+1.31	+1.03	+0.72	+0.38	+0.15	-0.43	+0.33

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken; NG & NG = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk; An G= Anders Gelovig

De gemiddelden in verband met de hoeveelheid contact met katholiek gelovigen zijn gewoon vanzelfsprekend: naarmate men meer gelovig is en meer bij de kerk betrokken, rapporteert men ook meer contact met katholiek gelovigen. De gegevens in verband met de kwaliteit van het contact vertonen een identiek patroon: hoe meer gelovig en hoe meer kerkbetrokken, hoe aangenamer het contact met de katholiek gelovigen. Opnieuw niet verrassend te noemen. Het is toch wel iets meer opmerkenswaardig dat alleen maar de mensen die zichzelf omschrijven als AntiGelovig en AntiKerk (AG/AK) gemiddeld genomen hun contacten met katholiek gelovigen als licht onaangenaam omschrijven. Vervolgens werd het verband berekend tussen de hoeveelheid en de kwaliteit van het contact. Zowel bij de gelovigen als bij de niet gelovigen is er een zeer sterk positief verband tussen de hoeveelheid en de ervaren kwaliteit van het contact met katholiek gelovigen. Dit toont op een opvallend sterke manier aan dat meer contact inderdaad samengaat met een aangenamer verloop van die contacten. En zoals reeds gezegd, dit effect geldt even sterk bij niet gelovigen (bij hen gaat het om contacten met leden van een andere groep) als bij gelovigen (voor wie het om contacten met leden van de eigen groep gaat). Deze analyses bevestigen bijgevolg reeds een belangrijk deel van de contacthypothese, namelijk dat contacten met leden van een andere groep vlotter en aangenamer zullen verlopen naarmate men meer dergelijke contacten heeft. Maar frequentere en bijgevolg aangenamer verlopende contacten zouden er, volgens de contacthypothese, ook moeten voor zorgen dat men de mensen waarmee men in contact komt sympathieker vindt, dat men ze meer vertrouwt en dat men meer begrip heeft voor wat ze verlangen. En deze effecten zouden zich niet alleen mogen voordoen bij contacten met leden van de eigen groep maar ook bij contacten met leden van de andere groep.

Frequentie/kwaliteit van contact en sympathie voor/toenadering tot contactpartners

De vragenlijst ging ook na welke houding de gelovigen en de niet gelovigen aannemen ten aanzien van de katholiek gelovigen. Die houding werd twee keer gemeten, namelijk met een zuivere affectmaat (de katholiek gelovigen zijn warm, hartelijk, vriendelijk, ...) en met een maat van gedragsintenties (als ik denk aan katholiek gelovigen, ben ik geneigd om ze te helpen, om met hen samen te werken, om ze te beschermen, ...). Katholiek gelovigen beoordelen leden van hun eigen groep terwijl de niet gelovigen hun oordeel geven over de leden van een andere (de katholiek gelovige)groep. Het zal dan ook niet verbazen dat de gelovigen zowel op de sympathie maat als op de toenaderingsmaat positiever beoordeeld worden door de mensen die zichzelf gelovig noemen dan door de mensen die zich niet gelovig noemen. Zoals zo vaak worden leden van de eigen groep positiever beoordeeld dan leden van een andere groep. Het is echter wel opvallend dat de katholiek gelovigen op beide maten *positief* beoordeeld worden door de niet gelovigen. De niet gelovigen die aan ons onderzoek hebben deelgenomen geven aan dat ze de katholiek gelovigen als tamelijk warme en vriendelijke mensen ervaren en dat ze bereid zijn om met hen samen te werken of om ze te helpen.

Vervolgens hebben we onderzocht of contactfrequentie en contactkwaliteit al of niet samenhangen met de affectieve sympathiemaat en met de wat meer gedragsmatige toenaderingsmaat. Op basis van de contacthypothese kunnen we verwachten dat frequentere en betere contacten zullen samengaan met meer sympathie voor en met meer toenadering tot katholiek gelovigen. Bovendien zou dit effect zich zowel bij de gelovigen als bij de niet gelovigen moeten voordoen. En dat is inderdaad het geval. Zowel bij gelovigen als bij niet gelovigen blijkt frequenter contact met katholiek gelovigen samen te gaan met meer sympathie voor en met een grotere toenaderingsbereidheid tot de katholiek gelovigen. Deze relaties zijn bij beide groepen respondenten even positief maar ze zijn wel niet echt sterk. Kwaliteit van contact blijkt echter een veel belangrijker factor te zijn. Zowel bij de gelovigen

als bij de niet gelovigen stellen we vast dat naarmate ze hun contacten met katholiek gelovigen als aangener omschrijven, ze ook veel sterker geneigd zijn om katholiek gelovigen als sympathiek en warm te beoordelen en om aan te geven dat ze hen willen helpen en met hen willen samenwerken. Deze relaties zijn bij beide groepen respondenten even sterk en zeer positief. Het is dus vooral aangenaam verlopnd contact eerder dan alleen maar de hoeveelheid contact (maar frequentie en kwaliteit zijn wel positief gecorreleerd) die voor een positievere houding zorgt. Deze vaststelling sluit perfect aan bij veel onderzoek rond de contacthypothese dat in diverse sociale contexten werd uitgevoerd.

Frequentie/kwaliteit van contact en instemming met de verschillende gedragsstrategieën

Bij de bespreking van de houding van gelovigen en van niet gelovigen ten aanzien van zeven verschillende gedragsstrategieën die aangewend zouden kunnen worden om met de huidige situatie van de katholieke kerk om te gaan, werd vastgesteld dat er tussen de twee groepen respondenten duidelijke verschillen waren. Zoals Tabel 4 laat zien, zijn gelovigen niet bereid om zich bij de bestaande toestand neer te leggen maar willen ze via overleg en samenwerking maar ook via wat meer assertieve reacties (o.a. protesteren tegen negatieve berichtgeving) hun situatie verbeteren. De niet gelovigen vinden dan weer dat de gelovigen zich toch wel bij de bestaande situatie zouden moeten neerleggen alhoewel ze overleg en samenwerking toch ook nog aanvaardbaar vinden. De meer assertieve pogingen om de situatie te veranderen wijzen ze echter sterk af. De vraag is nu of deze strategievoorkeuren van gelovigen en van niet gelovigen al of niet samenhangen met de hoeveelheid en de kwaliteit van hun contact met katholiek gelovigen.

Het is vooral de kwaliteit van het contact, veel meer dan de frequentie van het contact, dat sterke verbanden laat zien met de voorkeuren voor de verschillende strategieën. Bij de niet gelovigen is het zo dat naarmate ze hun contacten met katholiek gelovigen als aangener ervaren, ze minder verwachten dat gelovigen hun geloof zouden opgeven of de bestaande negatieve statuspositie van de kerk zouden aanvaarden. Ze zijn het er wel meer mee eens dat de gelovigen via overleg en samenwerking maar ook via de meer assertieve acties hun situatie proberen te verbeteren. Ze zijn ten slotte ook meer bereid om een onderscheid te maken tussen het instituut en de individuele gelovigen. Bij de gelovigen is het zo dat naarmate ze hun contacten met medegelovigen als aangener ervaren, ze minder bereid zijn om zich bij de bestaande ongunstige situatie neer te leggen en nog veel minder bereid om hun geloof op te geven. Ze benadrukken wel meer dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen het instituut en de individuele gelovigen maar ze zijn vooral geneigd om sterker in te stemmen met de meer assertieve reacties (protest tegen negatieve berichtgeving en behoud van de bestaande financiële regelingen). Samenvattend kunnen we dus stellen dat naarmate gelovigen aangemere contacten ervaren met medegelovigen, ze sterker opkomen voor de belangen van hun groep: ze verwerpen aanvaarding en ze zijn meer bereid tot acties die echt wel een verandering van de maatschappelijke statuspositie van hun groep nastreven. Bij de niet gelovigen is het zo dat naarmate ze aangemere contacten ervaren met de katholiek gelovigen, ze duidelijk meer begrip opbrengen voor hun verzuchtingen: ze zijn het er sterker mee eens dat aanvaarding van de bestaande situatie of het prijsgeven van hun geloof voor de gelovigen geen aanvaardbare opties zijn en ze zijn het er ook sterker mee eens dat de gelovigen via wat meer assertieve acties voor hun belangen opkomen. Contact, en dus vooral de kwaliteit van het contact, zorgt voor betere en meer begripvolle relaties tussen gelovigen en niet gelovigen in Vlaanderen.

Is toename en verbetering van het contact tussen gelovigen en niet gelovigen het tovermiddel?

Onze resultaten, bekomen in een onderzoek met religieuze groepen, bevestigen wat reeds bij heel wat andere soorten sociale groepen werd vastgesteld, namelijk dat kwaliteitsvol contact tot een verbetering van de intergroepsrelaties leidt. Toch is contact geen tovermiddel omdat het aan twee belangrijke voorwaarden moet voldoen vooraleer het zijn gunstige effecten tot stand kan brengen.

Het eerste belangrijke punt houdt verband met het zogenaamde generalisatieprobleem. Wanneer twee mensen uit verschillende groepen op een aangename manier met elkaar in contact komen, dan vinden ze elkaar sympathiek, ze zullen elkaar gaandeweg meer vertrouwen en ze zullen ook meer bereid zijn om elkaar effectief te helpen. Dit is op zich reeds een gunstig effect maar het is vaak wel zo dat dit gunstig effect zich alleen maar voordoet bij de twee mensen die in het contact betrokken zijn. De relatie tussen die twee personen wordt wel veel beter maar hun houding en gedrag blijven afwachtend en wat wantrouwig wanneer ze moeten omgaan met andere leden van die groep waarmee ze tot dan toe geen contact hebben gehad. Met andere woorden, de positieve effecten van de contactervaring generaliseren zich vaak niet naar de andere leden van die groep.

Een generalisatie van de positieve ervaringen opgedaan in een concrete contactsituatie naar de andere groep in zijn geheel wordt echter sterk bevorderd wanneer de persoon waarmee men in contact komt gezien en ervaren wordt als een typisch lid van die andere groep. Mensen hebben zeer vaak een wat afwachtende en zelfs licht negatief gekleurde houding (bij hevige conflicten tussen groepen zijn die verwachtingen niet licht maar vaak zelfs uitgesproken negatief) ten aanzien van de leden van een andere groep. Wanneer een aangenaam contact die wat negatieve houding tegensprekt, dan aarzelen mensen vaak nog om hun houding bij te stellen op grond van de idee dat de persoon die ze hebben ontmoet “de uitzondering op de algemene regel vormt”. Wanneer deze uitvlucht echter niet gebruikt kan worden omdat de contactpersoon zichzelf wel degelijk voordoet als een typisch en representatief lid van die andere groep, dan blijven de positieve gevolgen van een aangenaam contact niet beperkt tot die specifieke persoon maar worden ze gemakkelijk uitgebreid naar en toepasselijk geacht op het grootste deel van die andere groep. Dit betekent dat wanneer gelovigen wensen dat de algemene maatschappelijke houding tegenover de kerk en de gelovigen positiever zou worden, zij er bij hun contacten met niet-gelovigen moeten voor zorgen dat dit contact niet alleen aangenaam en positief verloopt (dan zullen zij persoonlijk als vriendelijker en sympathieker worden beschouwd, wat op zich toch ook al een positief resultaat is) maar ook dat zij zichzelf in de loop van dat contact duidelijk als een typische gelovige presenteren. Wanneer hun niet-gelovige interactiepartner niet eens weet dat hij/zij met een gelovige te doen heeft, kan men helemaal niet verwachten dat een positief verlopende contactervaring ook een gunstige invloed zal hebben op de houding ten aanzien van de ganse groep van gelovigen.

Niet-gelovigen zullen hun houding ten aanzien van de gelovigen ‘als groep’ pas dan veranderen wanneer ze herhaaldelijk de ervaring opdoen dat hun contacten met gelovige personen best wel aangenaam kunnen verlopen en dat het inderdaad vaak wel vriendelijke mensen zijn. Maar ze moeten dan wel op zijn minst weten wanneer ze met een gelovige persoon omgaan. En misschien knelt hier wel het schoentje. Onze niet-gelovige respondenten geven inderdaad aan dat ze maar relatief weinig contacten met gelovigen hebben (zie Tabel

6). Dit kan een juiste weergave zijn van de realiteit maar het zou ook kunnen dat dit veeleer een weergave vormt van wat Anne Provoost schrijft: “Ik kan me geen gesprek voorstellen waarin iemand zijn god of godverzaking te berde brengt” (p. 10); en op p. 11: “Maar wanneer het onze levensbeschouwelijke gezindte betreft is onze passie zo gering dat er nauwelijks nog sprake is van stellingname. We vertonen ontwijkingsgedrag, op geen enkel moment lijkt geloofsinhoud onze aandacht waard. Desinteresse is de term die hier misschien het beste past”. Alhoewel Provoost in deze passages vooral naar de niet-gelovigen verwijst, kan ik me niet van de indruk ontdoen dat haar uitspraken evenzeer op de gelovigen van toepassing zijn. Zelfs mensen die zich vanuit een gelovige inspiratie actief voor hun medemensen inzetten (bijvoorbeeld via ziekenzorggroepen, via organisaties die strijden tegen armoede of opkomen voor ontwikkelingshulp en voor opvang van asielzoekers, etc.), zullen maar aarzelend of soms helemaal niet vermelden dat hun geloof mede aan de basis ligt van hun engagement. Maar op die manier wordt voor de bredere maatschappij niet duidelijk wie al of niet gelovig is en welke activiteiten deze mensen, geïnspireerd door hun geloof, ondernemen. Maar daardoor kunnen al die engagementen waarbij gelovigen en niet-gelovigen met elkaar samenwerken om maatschappelijke noden te lenigen ook niet bijdragen tot een positievere beeldvorming over de kerk en de gelovigen. Op basis van het sociaal psychologisch onderzoek rond de contact hypothese kan dan ook worden gesteld dat gelovigen, bij hun dagdagelijkse en/of beroepsmatige activiteiten en contacten met anderen, best zouden laten blijken dat ze gelovig zijn en dat hun geloof hen inspireert. Het is pas dan dat deze contacten eventueel wantrouwen en vooroordelen ten aanzien van gelovigen kunnen tegenspreken en op die manier bijdragen tot een positievere houding ten aanzien van kerk en gelovigen.

Het voorgaande zouden we kunnen samenvatten door te stellen dat gelovigen de raad van Christus moeten volgen en “hun licht niet onder de korenmaat mogen zetten” (Mattheus, 5:15). Dit advies lijkt een vrij eenvoudige strategie te suggereren om de huidige negatieve sfeer rond kerk en geloof te verbeteren. Zoals het tot nu toe beschreven is, zou men kunnen stellen dat het er op lijkt dat de betrokkenen gewoon regelmatig moeten laten blijken dat ze gelovig zijn. Het is echter toch iets ingewikkelder en moeilijker dan dat omdat de manier waarop men met geloof omgaat en zich als gelovige presenteert ook uitermate belangrijk is. We kunnen in deze context opnieuw verwijzen naar Tabel 4 die aangeeft in welke mate verschillende strategieën om de huidige negatieve situatie te veranderen al of niet aanvaardbaar zijn. Die gegevens tonen onder andere aan dat het voor niet-gelovigen totaal onaanvaardbaar is wanneer gelovigen zouden stellen dat de huidige kritiek op de kerk onterecht is omdat zij de moreel superieure groep zijn en daarom van niemand lessen moeten krijgen. Dit betekent dat gelovigen zich bij hun contacten met niet-gelovigen beter wat bescheiden opstellen en hun bereidheid tot overleg en samenwerking benadrukken wanneer ze hopen op een positievere houding ten aanzien van kerk en gelovigen. Dit zal waarschijnlijk niet zo erg moeilijk te realiseren zijn omdat de gelovigen het poneren van een zo gezegde morele superioriteit zelf ook niet in overweging nemen. Maar gelovigen beschouwen de wat meer assertieve acties (protesteren tegen negatieve berichtgeving en de stopzetting daarvan eisen; een voortzetting vragen van de huidige subsidiëring van de kerk) wel als aanvaardbaar terwijl deze door de niet-gelovigen verworpen worden. Bovendien is er nog een bijkomend belangrijk element dat weleens nog moeilijker zou kunnen zijn, namelijk het soort houding dat men aanneemt ten aanzien van God, het geloof en de bijbel.

Met de Post Kritische Geloofsschaal kunnen we bepalen of en in welke mate iemand instemt met het bestaan van een transcendente God die via Christus en de Bijbel richting en zin geeft aan het leven (zie ook Tabel 1). We kunnen echter ook bepalen of iemand op een letterlijke dan wel op een symbolische manier met geloof en met de bijbel omgaat. Een symbolische

houding betekent dat men onder andere benadrukt dat de bijbel wel een diepere waarheid bevat maar dat die via eigen zoeken onthuld moet worden, dat de bijbel wel als een belangrijke inspiratiebron voor het zoeken naar God kan worden beschouwd maar dat men die verhalen ook vanuit hun historische context moet begrijpen, en dat men stelt dat de eigen gelovige levensvisie maar één mogelijkheid is naast tal van andere. Een letterlijke houding betekent dat men onder andere stelt dat de bijbelverhalen vrij letterlijk geïnterpreteerd moeten worden, dat God voor eens en altijd bepaald is en dus onveranderlijk is, dat er op elke religieuze vraag maar één juist antwoord bestaat, dat enkel de grote religieuze tradities ons kunnen helpen om God te vinden. De positie op deze letterlijk – symbolisch schaal blijkt een zeer belangrijke factor te zijn omdat deze positie samenhangt met de ervaren kwaliteit van het contact met katholiek gelovigen. Zowel bij gelovigen als bij niet-gelovigen is er een positief verband tussen de kwaliteit van contact en een meer symbolische houding ten aanzien van God, geloof en de bijbel: naarmate de houding ten aanzien van God en religie méér symbolisch is, ervaren de gelovigen hun contacten met katholiek gelovigen als aangener. Hetzelfde positieve verband tussen een symbolische houding en aangenaamheid van het contact met katholiek gelovigen werd ook bij de niet-gelovigen vastgesteld en bij hen was dit verband zelfs nog beduidend sterker.

De positieve impact van een meer symbolische houding ten aanzien van geloof blijkt uit een groot aantal verschillende factoren. Zoals reeds aangegeven worden contacten met katholiek gelovigen door iedereen, zowel katholiek gelovigen als niet-gelovigen, als aangener ervaren naarmate de betrokkenen een meer symbolische en bijgevolg minder letterlijke houding aannemen. Bij de niet-gelovigen blijkt dat naarmate ze een meer symbolische houding aannemen, ze de actuele ongunstige maatschappelijke positie van de kerk minder gerechtvaardigd vinden, ze meer bereid zijn tot overleg en samenwerking en de eerder assertieve acties ook meer aanvaardbaar vinden, ze meer bereid zijn om een onderscheid te maken tussen het kerkelijk instituut en de individuele gelovigen, en dat ze minder verwachten dat de gelovigen de bestaande toestand aanvaarden en dat ze hun geloof zouden moeten opgeven. Een meer symbolische houding gaat dus samen met een grotere aanvaarding van het feit dat de katholiek gelovigen willen vasthouden aan hun geloof en op een een relatief gematigde manier de bestaande toestand willen veranderen. Maar een meer symbolische houding gaat ook samen met tal van meer affectieve variabelen. Bij de niet-gelovigen gaat een meer symbolische houding samen met de idee dat katholiek gelovigen best wel vriendelijk zijn en ze geven ook aan dat ze bereid zijn om de gelovigen te steunen en te helpen. Een meer symbolische houding gaat ook samen met een positievere houding ten aanzien van priesters en religieuzen (gemeten met stellingen als: ik vertrouw hen, ik heb respect voor hun levenswijze, ik wens doorgaans goede relaties met hen, etc.) en met een grotere bereidheid tot vergeven (huidige priesters en gelovigen zijn niet immoreel omwille van de vroegere misdrijven, bereidheid om vergiffenis te schenken na oprecht berouw). Dit betekent niet dat deze laatste twee houdingen echt positief zouden zijn. Gemiddeld genomen zijn ze licht negatief maar het is wel zo dat een meer symbolische houding ten aanzien van religie samengaat met een meer positieve houding ten aanzien van priesters en religieuzen en met meer vergevingsgezindheid. Het is ten slotte ook opvallend dat een meer symbolische houding ten aanzien van geloof samengaat met een sterkere aanvaarding van de stelling dat alle maatschappelijke groepen als gelijkwaardig moeten worden beschouwd. Bij de gelovigen heeft een symbolische houding gelijkaardige effecten. Naarmate katholiek gelovigen zich op een meer symbolische manier opstellen, zijn ze minder bereid om hun geloof op te geven, zoeken ze meer via overleg en samenwerking met de niet-gelovigen en via het benadrukken van het onderscheid tussen het kerkelijk instituut en de individuele gelovigen naar oplossingen voor de huidige negatieve situatie, zijn ze minder geneigd om de morele

superioriteit van het eigen geloof te benadrukken, hebben ze een positiever beeld van de niet-gelovigen, nemen ze een positievere houding aan ten aanzien van priesters en religieuzen en zijn ze ook meer vergevingsgezind, en zijn ze sterker overtuigd van de gelijkwaardigheid van alle maatschappelijke groepen. Op basis van het overzicht van dit groot aantal positieve effecten kunnen we echt wel besluiten dat een meer symbolische en bijgevolg minder letterlijke manier om met religie om te gaan zowel bij gelovigen als bij niet-gelovigen samengaat met een veel meer begripvolle houding zodat het niet verwonderlijk is dat dergelijke mensen hun onderlinge contacten als aangenamer beleven.

Het komt er dus op aan om zowel bij gelovigen als bij niet-gelovigen een meer symbolische houding ten aanzien van religie te bevorderen. Maar het lijkt wel of we in dit opzicht de tijdsgeest tegen hebben. Anne Provoost (p. 10) schrijft, mijns inziens terecht, dat “In zowat elk Europees land zien we namelijk een hang naar meer rigide modellen. Extreme denkbeelden gedijen. Stelligheid komt uit vele hoeken op ons af”. Deze evolutie wordt duidelijk geïllustreerd door het steeds maar sterker oplaaierende debat rond de plaats van religie in de publieke sfeer. Sommigen verdedigen hartstochtelijk een absolute levensbeschouwelijke neutraliteit van de publieke ruimte (*la laïcité*) en stellen dat religie in de privé sfeer thuishoort. Anderen zijn dan weer van mening dat religie en levensbeschouwing wel degelijk een rol mogen en zelfs moeten spelen op het publieke forum (cfr de discussie over het al of niet opnemen van het begrip ‘Christelijk’ in de Europese identiteit). Alhoewel er voor deze discussie tal van oorzaken kunnen worden aangegeven, is het ongetwijfeld ook zo dat ze in België aangezwengeld wordt door de recente pedofilieschandalen. Maar wat de specifieke oorzaken ook mogen zijn, het gevolg is wel dat de verschillende categorieën van gelovigen en van niet-gelovigen meer en meer tegenover elkaar komen te staan. En het sociaal psychologisch onderzoek toont aan dat dit tot een groeiende identificatie met de eigen (gelovige of niet-gelovige) groep zal leiden. En zoals reeds vroeger besproken, deze sterkere identificatie zal dan op haar beurt leiden tot een sterkere bereidheid om voor de belangen van de eigen groep op te komen. Maar op die manier blijven de spanningen wel toenemen waardoor het gevaar voor een voortdurende escalatie, via gevoelens van onrechtvaardigheid en van discriminatie, reëel wordt.

Een toenemende identificatie met de eigen gelovige of niet-gelovige groep heeft echter ook invloed op de houding die men ten aanzien van religie aanneemt. Bij de niet-gelovigen gaat een sterkere identificatie met hun eigen niet-gelovige groep samen met een minder symbolische en meer letterlijke manier om met religie om te gaan. Bij de gelovigen gaat identificatie met de eigen groep ook wel samen met de positie op de letterlijk - symbolisch dimensie maar er is een veel sterkere positieve samenhang met de bereidheid om in te stemmen met een letterlijk/orthodoxe interpretatie van het katholieke geloof. Naarmate katholiek gelovigen zich sterker met hun geloof identificeren, stemmen ze meer in met een strikte formulering van de katholieke leer zoals die in de kerkelijke dogma's is vastgelegd. De letter van de wet wordt relatief belangrijker dan de geest van de wet. Het blijft wel zo dat de gemiddelde instemming met een letterlijk/orthodoxe voorstelling van de kerkelijke leer zelfs bij priesters en religieuzen licht negatief is: katholiek gelovigen zijn dus eerder niet geneigd om met zo'n letterlijk/orthodoxe visie akkoord te gaan. Het is echter wel zo dat de instemming met zo'n letterlijk/orthodoxe visie sterker wordt naarmate gelovigen zich sterker verbonden voelen met de kerk en met de medegelovigen. De geest van de wet blijft primeren op de letter van de wet maar bij stijgende identificatie wordt het verschil almaar kleiner omdat een letterlijk/orthodoxe interpretatie meer naar voor komt. Onze analyse leidt dan tot de conclusie dat de huidige turbulente tijden er niet alleen voor zorgen dat zowel gelovigen als niet-gelovigen zich sterker met hun eigen groep zullen identificeren maar ze zullen er ook

voor zorgen dat zowel gelovigen als niet-gelovigen een minder symbolische maar een meer letterlijk/orthodoxe houding zullen aannemen. Deze laatste evolutie zal er dan mee voor zorgen dat de contacten tussen gelovigen en niet-gelovigen minder aangenaam zullen verlopen waardoor de positieve effecten van intergroepscontacten zich niet of alleszins minder zullen voordoen. De kans wordt zelfs reëel dat de contacten tussen letterlijk/orthodox denkende partijen niet alleen onaangenaam zullen verlopen maar dat ze bovendien de wederzijdse vooroordelen en wantrouwen nog zullen versterken.

Als sociaal psycholoog stel ik, gebaseerd op het zopas gepresenteerde onderzoek naar de positie van de kerk in Vlaanderen en meer algemeen ook op het onderzoek in verband met de contacthypothese, dat een verbetering van de maatschappelijke houding ten aanzien van de kerk en van de gelovigen vereist dat de katholieke gelovigen, bij hun contacten met niet-gelovigen, twee zaken voor ogen moeten houden. Ze moeten er zich absoluut niet voor schromen om in de loop van dergelijke contacten te laten merken dat ze gelovig zijn. Dit is zelfs essentieel om te bekomen dat de positieve gevolgen van aangenaam verlopende interpersoonlijke contacten zich zouden veralgemenen naar de volledige groep van gelovige mensen. Het aangeven van de eigen gelovige overtuiging moet echter wel op de 'juiste' manier gebeuren. Ze moeten vermijden dat ze gezien zouden worden als mensen die op een gezagsgetrouwe, letterlijk/orthodoxe manier met de gelovige boodschap en met de kerkelijke leer omgaan. Een dergelijke houding stoot niet-gelovigen af en zorgt er voor dat ze minder begrip kunnen opbrengen voor de gevoeligheden en verzuchtingen van gelovigen. Gelovigen moeten daarentegen wel laten merken dat ze op een symbolische manier met religie omgaan, dat wil zeggen dat de katholieke boodschap en de bijbel voor hen belangrijke inspiratiebronnen zijn die hen helpen bij hun persoonlijke zoektocht naar zingeving. Deze conclusie zal sommige mensen misschien afschrikken maar men moet ook beseffen dat de gelovigen in Vlaanderen, zelfs de priesters en religieuzen, nu reeds op een symbolische manier met religie omgaan en dat een letterlijk/orthodoxe visie eerder wordt afgewezen. Het zou echter de positie van de kerk in Vlaanderen niet ten goede komen wanneer de huidige spanningen, via een sterkere identificatie met en het daarbij horend terugplooiën op de eigen groep, tot een meer letterlijk/orthodoxe houding zouden leiden.

De grote vraag is uiteraard of catechese zo georganiseerd kan worden dat jongeren en volwassenen eerder een symbolische dan een letterlijk/orthodoxe houding ten aanzien van hun geloof aannemen. Als sociaal psycholoog kan ik daar niet op antwoorden. Het is aan theologen om uit te maken of, hoe en in welke mate de katholieke leer als een symbolisch zingevingskader, als een inspiratiebron voor een persoonlijke zoektocht, kan worden aangereikt zonder dat daarbij de verbondenheid met de medegelovigen en met de kerk in het gedrang worden gebracht. Het is bovendien belangrijk om er expliciet rekening mee te houden dat dit onderzoek in een West-Europese context is uitgevoerd. Het feit dat Vlamingen (en ik vermoed West - Europeanen in het algemeen) een symbolische houding verkiezen boven een letterlijk/orthodoxe, betekent helemaal niet dat dit ook wereldwijd het geval zou zijn.

Deze bijdrage handelde tot nu toe vooral over spanningen, conflicten, vooroordelen, wantrouwen, protesten, etc. zodat misschien de indruk werd gewekt dat gelovigen en niet-gelovigen alleen maar met kommer en kwel worden geconfronteerd van zodra religie ter sprake komt. Het valt niet te ontkennen dat er inderdaad heel wat spanningen en conflicten zijn maar ik wil toch eindigen op een positieve noot. Onze vragenlijst bevatte niet alleen vragen over spanningen en conflicten maar er was ook een meting van het zelfwaardegevoel en van levenstevredenheid. De schaal voor het meten van het gevoel van zelfwaarde gaat na

in welke mate mensen zichzelf beleven als waardevolle personen die over een aantal goede eigenschappen beschikken. Daardoor kunnen ze hun taken op een bevredigende manier uitvoeren zodat ze zichzelf kunnen beleven als relatief succesvolle mensen die toch wel een beetje trots mogen zijn op zichzelf. De schaal voor het meten van levenstevredenheid gaat na of mensen het gevoel hebben dat ze hun persoonlijke doelstellingen en idealen hebben kunnen realiseren zodat ze, als ze hun leven zouden kunnen herbeginnen, grotendeels dezelfde keuzes zouden maken. Deze gegevens staan in Tabel 7.

Tabel 7: De relatie tussen gelovige/niet gelovige zelfdefinities en zelfwaardegevoel en levenstevredenheid

	Priesters Relig.	SG SB	SG NSB	EG NSB	NG NB	AG AK	An G
Zelfwaarde gevoel	3.96	4.00	3.92	3.83	3.90	4.11	3.93
Levenste- vredenheid	3.86	3.84	3.76	3.71	3.82	3.83	3.63

Priesters & Religieuzen; SG & SB = Sterk Gelovig en Sterk kerk Betrokken; SG & NSB = Sterk Gelovig & Niet Sterk kerk Betrokken; EG & NSB = Enigszins Gelovig en Niet Sterk kerk Betrokken; NG & NG = Niet Gelovig en Niet kerk Betrokken; AG & AK = Antigelovig en Anti kerk; An G= Anders Gelovig

Tabel 7 laat zien dat onze respondenten hoog scoren voor hun gevoel van zelfwaarde (gemiddeld een score van ongeveer 4 op een 5-punten schaal) én voor hun levenstevredenheid (en gemiddelde score van ongeveer 3.80 op een 5-punten schaal). Bovendien blijkt dat al onze respondenten, zowel priesters/religieuzen en gelovige leken als niet- en anti- en andersgelovigen, zichzelf ervaren als waardevolle mensen die grotendeels echt tevreden zijn over de keuzes die ze in hun leven hebben gemaakt. Dit is een opbeurende afsluitende vaststelling.